

Anmeldelse

Axel Haaning, *AURORA, eller morgenrøde*, Forlaget Vandkunsten 2021, 259 s., 299,95 kr.

I 1930'erne opsporede psykiateren Carl Gustav Jung middelaldermanuskriptet *Aurora consurgens* (den opstigende morgenrøde), som senere blev redigeret og udgivet af hans yngre medarbejder Marie-Louise von Franz. Axel Haaning, der her præsenterer teksten i dansk oversættelse, havde selv på det Kongelige Bibliotek i København fundet en håndskrevet udgave af værket, som han drøftede med von Franz og fra tid til anden beflittede sig med en oversættelse af. Heldigvis imødekom Forlaget Vandkunsten hans ønske om at udgive teksten, forsynet med løbende henvisninger til de bibelsteder, der frit citeres i *Aurora*, samt en udførlig indføring i tolv forudgående kapitler. Teksten og det historisk-tematiske overblik fra Haanings egen hånd udgør en overskuelig enhed og må hilses velkommen som et religionsvidenskabeligt relevant bidrag til vores forståelse af den kristne senmiddelalder. Haaning tager sig prisværdig god tid til at indføre læseren i den alt andet end kedelige historie om, hvordan en konfessionel kristentro og en naturfilosofisk fritænkning med rødder tilbage i hermetisk filosofi og arabisk alkymi tog livtag med hinanden. Begejstringen for teksten som levn og beretning fra en svunden tid er smittende, og den omhu, Haaning har udvist i sit arbejde med teksten, hædres med en bogudgivelse på tykt papir, der side for side skal sprættes op, som det ellers sjældent er kutyme i dag. Der er lidt pastiche over det, og hvorfor ikke? Det afspejler den reverens for bogen som udtryksform, vi så tydeligt ser hos Haaning.

Bogtrykkeren Conrad Waldkirch, der udgav diverse middelalderskrifter i slutningen af det 16. årh., anså dele af *Aurora*-håndskriftet for så kontroversielle i forhold til den konfessionelle kristentro, at han gemte dem væk i sit arkiv. Til trods for konstante, om end løst gengivne bibel-citater, og et omfattende afsæt i *Højsangen*, vovede forfatteren til *Aurora consurgens* sig så langt ind i alkymistiske tankebaner, at vægten forskød sig fra en underdanig Guds frygt til visdommens jordiske kilde og menneskets egen søgen efter de vises sten (*lapis philosophorum*). Waldkirch henregnede således værket til en ugudeligt tendens i "den mørke tidsalder, hvor de troede sig i stand til at berøre sandheden med fingrene" (Haaning 47, jf. fig. 2). Materiens dyrebare betydning som skjulested for ånden fandt sit udtryk i alkymisternes laboratorier og symbolske forvandlingsforskrifter. Det siger sig selv, at de med denne optik ikke blot afveg fra, men også direkte udfordrede den kirke-dogmatiske læres fundamentale adskillelse mellem himlens og jordens rige. Umiddelbart kan det derfor undre, at von Franz kom frem til, at forfatteren måtte være dominikaneren Thomas Aquinas, der om nogen kom til at

præge den katolske kirkes teologi. Argumenter for tekstens datering til 1200-tallet, dens fortrolighed med Biblen, og det forhold at Thomas på sit dødsleje skulle have udlagt Højsangeren for interesserede cistercienser-munke, synes ikke i sig selv tilstrækkeligt overbevisende. Det skal dog siges, at Albert den Store, Thomas lærer, faktisk interesserede sig indgående for alkymistiske ideer. Haaning lader tesen stå som et godt bud, og undertegnede ser sig ikke kvalificeret til at dømme i sagen. Men interessant er det naturligvis, hvis det virkelig forholder sig sådan, at Thomas også flirtede med en alkymistisk naturopfattelse.

Tankevækkende er under alle omstændigheder tekstens brogede tematik, ikke mindst dens forsøg på i bibelske henvisningers forklædning at formidle mellem en romersk-katolsk dogmatik og en gennem arabiske afhandlinger formidlet naturfilosofi. Haaning fokuserer på netop denne baggrund for de europæiske alkymisters eksperimenter og videreførelse af hermetisk filosofi. Deres afgørende stræben, ud over det angivelige forsøg på at fremstille guld, var at afkode enheden mellem himmel og jord, og det er en vision, der også kommer klart til udtryk i *Aurora*-teksten. Endvidere har gnosticismen efterladt sig tydelige spor med ideen om forløsningen af den ånd, materien havde taget til fange. I *Aurora* afspejler dette forhold sig hos visdommens gudinde, der klager over, at hendes "egentlige indhold ikke blev afsløret", fordi hun sad fast i "bundløst dynd" (XII 4, jf. Haaning 235). Haaning henviser til det tilsvarende udtryk i *Salmernes Bog* (69,3), hvor det imidlertid er David, der taler. I *Aurora* fortsætter Visdommen med ordene: "Derfor råbte jeg fra dybet og fra jordens afgrund og lod min stemme høre for alle jer, som går forbi på vejen" (XII 5-6). Vi kender også denne personificerede Visdom fra enkelte passager i Det Gamle Testaments bøger og de gammeltestamentlige apokryfer. Til sammenligning med ovennævnte eksempel hedder det f.eks. i *Ordsprogenes Bog* (1,20) om Visdommen, at hun "går rundt på gaden, hun løfter sin røst på torvene, oppe fra murene råber hun, ved indgangen til byportene tager hun til orde". Forskellen er imidlertid den forbindelse, hun hos *Auroras* forfatter har til jorden, og ikke mindst til sin forløsning fra den urene materie.

M.h.t. betydningen af den guddommelige visdom peger Haaning på forlægget i den antikke visdomslitteratur, men retter også sin opmærksomhed mod den romerske Isis-kult. I Isis ser han således den gudinde af ægyptisk oprindelse, som synes at gå igen i *Visdommens Bog*, en af de gammeltestamentlige, apokryfiske bøger. Visdommen, Sapiencia, opfattes endvidere i den senere middelalder og renæssance som den ånd, Gud lod svæve over vandene under verdens skabelse. Hos den irske filosof Johannes Scotus Eriugena fra det 9. årh. optræder Sapiencia imidlertid mere specifikt som *divina natura creatrix*, altså som en kvindelig skaber af naturen. Som visdommens og naturens gudinde kaster hun hos Haaning sit særlige lys over tankegangen i *Aurora*. Her figurerer Sapiencia nemlig på lige fod med, eller endog i stedet for, den traditionelle skaber-gud, *creator*. I citat på citat erstatter hun Vulgatas henvisning til *Dominus Deus* og ikke mindst de forelskedes lovprisning i *Højsangen*.

Haaning holder sig tilbage med henvisninger til Jung, hvilket han har reserveret til sin bog, *Jung: En stemme fra dybet*, om psykiateren selv og hans psykologiske udlægning af teksten. Haanings fascination af den kvindelige guddom, som for Jung var det

kollektivt ubevidstes tilføjelse til den mandlige treenighed, er dog ikke til at tage fejl af. Som visdommens skabende gudinde kommer hun ikke til menneskene som en himmelsk åbenbaring. Hendes stemme lyder fra jorden selv, og hun åbner så at sige den guddommelige virkelighed indefra – som et lys i det mørket, der på grund af verdens synd og uforstandighed holder hende midlertidigt fanget. Til de mennesker, “som har øre til at høre med” – en genkommende formulering i *Aurora* – skænker hun en indsigt i stenens mysterium (*lapidis mysterium*), dvs. naturens hemmeligheder, der som morgenrøden i øst lader verdens indre skønhed komme til syne.

Hvor fascinerende teksten end er i sig selv, så er det først og fremmest Haanings detaljerede og decideret spændende indføring i middelalderens komplekse tankeformer, der åbner den for læseren. Og der skal ikke herske tvivl om, at det er en lærd forfatter, der her bringer en oplysende kontekst til veje midt i det mørke, der ofte – og vel ikke helt med rette – har været forbundet med middelalderen.

Uden at så tvivl om relevansen af de forestillinger, Haaning henviser til som baggrund for forståelsen af *Aurora*-teksten, kan man godt spørge sig selv, om han ikke trods alt i henseende til oldtiden giver den ægyptiske baggrund for megen plads. Ganske vist fremhæver Haaning flere gange betydningen af visdommens gudinde i *Ordsprogenes Bog*, men samtidig angiver han *Amenemopes Visdomsbog*, en ægyptisk tekst fra 1000 fvt., som en væsentlig kilde til netop denne tekst. Det er dog primært gennem Isis, at han belyser den ægyptiske forbindelse til tanken om en kvindelig visdomsgudinde. Hun er i den romerske udgave af indvielseskulten en sol, der lyser i natten, som vi får det beskrevet i Apuleius' *Metamorfoser*, og er dermed i Haanings udlægning et vidnesbyrd om indflydelsen fra en ægyptisk, natursymbolsk visdomstradition. M.h.t. en senere, direkte inspiration bag *Aurora*-teksten refererer han til eremitten Morenius, der i sine samtaler med den ægyptiske prins Chālid ibn Jazīd forklarer betydningen af de vises sten (*lapis philosophorum*) og enden, der slutter sig sammen med begyndelsen (et klassisk tema i middelalder-alkymi, illustreret af slangen, som bider sig selv i halen). Haaning kæder disse topoi sammen med en arabisk tankeverden; men forestillingerne om solen, der lyser for de indviede i natten, og om begyndelsen, der forbinder sig med enden, udgør allerede et centralt tema hos orfikkerne og i de eleusinske mysterier og synes på ingen måde specifikt ægyptiske. Det er værd at holde fast i, at det for en stor del er græske ideer, der øvede indflydelse på de ægyptiske naturfilosoffer. Det var angiveligt de berømte bibliotekers forskningsmiljø i Alexandria, der skabte grobund for udvekslingen af religiøse og naturfilosofiske ideer mellem de forskellige midelhavskulturer. At den hermetiske filosofi, forfattet i ægyptiske tekstcorpora, oplagt har græske rødder, specielt via Platon og Aristoteles, kommer Haaning selv ind på; men samtidig hylder han Martin Bernal's bog *Black Athena* og dens kritik af vestlige filologers konstruktion af det antikke Hellas. Han undlader i den forbindelse at omtale bogens problematiske antagelse af, at den græske oldtidskultur bør ses som resultatet af afrikansk emigration, så vi ved ikke, om dette er en tese, han bifalder eller ej. Under alle omstændigheder er det ikke anbefalelsesværdigt at tillægge spørgsmålet om, hvad der historisk set kommer af hvad, alt for stor betydning. Netop Bernal er et eksempel på, at der slås politisk mønt af en sådan strategi. Det afgørende er vel, at de forskellige

middelhavskulturer har påvirket hinanden. Tanker ændrer sig i tid og rum, og deres angivelige oprindelse er ikke ensbetydende med deres kontekstuelle betydning. Samtidig er der åbenlyst ideer, som går igen fra kultur til kultur, og i den forbindelse kunne Haaning måske have suppleret henvisningen til den jødisk-babylonske og ægyptisk-arabiske oldtidskultur med en større skelen til græsk-orientalske paralleller. I øvrigt var Morenius næppe araber, som Haaning antager, men efter gængs overlevering en kristen fra det 7. årh., der håbede at omvende Chälid fra Islam til Kristendommen.

Ellers er der bestemt ikke meget at kritisere i Haanings bog. Den egner sig endvidere fint som studieudgave af *Aurora consurgens*-teksten, selvom man her og der kunne have ønsket sig flere henvisninger til de omtalte antikke og middelalderlige manuskripter, hvoraf nogle optræder i fodnoterne, men ikke i litteraturlisten. Registeropslag i forhold til de bibelske henvisninger havde heller ikke været at foragte. Fejlfinding i småtingsafdelingen er ikke i mine øjne en prisværdig sport, når en bog først er udkommet, men jeg kan dog ikke undlade at nævne Haanings omtale af Augustins "tanke om en slags verdens tilstand før tiden" (p. 85). Det er faktisk en pointe hos Augustin selv, at der slet ikke kan spørges til, hvad der var til før tiden, eftersom ordet 'før' allerede implicerer tid (*Confessiones* 11,13). Lad dette være petitesser i en ellers på alle måder glimrende bog, der fortjener sit tykke og uopsprættede papir.

Efter endt læsning står *Aurora consurgens* tilbage som en konfessionelt forkættet tekst, der på middelalderlige præmisser rammer noget i vores egen tidsånd ved sin ærbødige respekt for den natur, vi alle er en del af, og som kun "de uforstandige" vender det døve øre til. Aurora er lyset, der bryder frem af nattens skød, og er utvivlsomt forfatterens billede på ånden, der forløses i sit sande forhold til naturen. I de ældre alkymisters optik drejede det sig om en forædling af jordens metaller med henblik på fremstillingen af guld, og Haaning mere end antyder, at en rest af denne idé kan spores som merbetydning i Oehlenschlägers noksom bekendte digt *Guldhornene*, hvor det lyder: "Da klinger i Muld/det gamle Guld".

Lars Albinus, lektor, ph.d., dr. theol.
Afdeling for Religionsvidenskab, Aarhus Universitet